

ник для юрид. фак. та вузів. – К.: Вентурі, 1996. – 208 с. 3. *Андрейцев В.І.* Право екологічної безпеки: Навч. та наук.-практ. посібник. – К.: Знання-Прес, 2002. – 332 с. 4. *Анисимова А.В.* К вопросу о классификации экологических прав граждан // Пробл. законности: Респ. міжвідом. наук. зб. / Відп. ред. В.Я. Тацій. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 1998. – С. 100-107. 5. *Анисимова А.В.* Осуществление гражданами экологических прав: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. – Х., 1986. – 168 с. 6. *Балезин В.П.* Право природопользования в СССР // Научно-технический прогресс и правовая охрана природы. (Пробл. совершенствования природоохран. законодательства в условиях науч.-техн. прогресса) / Под ред. В.В.Петрова. – М.: Изд-во МГУ, 1978. – 192 с. 7. *Васильева М.И.* Право граждан СССР на здоровую окружающую среду: Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.06. / Моск. гос. ун-т. – М., 1990. – 26 с. 8. *Васильева М.И.* Экологические права человека – важнейшие права нового поколения // Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. Е.А. Лукашевой. – М.: Норма, 2002. – 448 с. 9. Ведомости Верховной Рады Украины. 10. *Венгеров А.Б.* Теория государства и права: Учебник для юрид. вузов. – М.: Новый юрист, 1998. – 621 с. 11. *Витрук Н.В.* Основные теории правового положения личности в социалистическом обществе. – М.: Наука, 1979. – 229 с. 12. Загальна теорія держави і права: Підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. М.В.Цвіка, В.Д.Ткаченка, О.В.Петришина. – Х.: Право, 2002. – 432 с. 13. Збірник постанов Уряду України. 14. *Кобецька Н.Р.* Екологічні права громадян України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. – К., 1998. – 173 с. 15. *Краснова М.* Право громадян на екологічну інформацію: проблеми гарантій реалізації й захисту // Право України. – 1997. – № 3. – С. 42-48. 16. *Матузов Н.И.* Правовая система и личность. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1987. – 293 с. 17. Офіційний вісник України. 18. Права человека: итоги века, тенденции, перспективы / Под общ. ред. Е.А.Лукашевой. – М.: Норма, 2002. – 448 с. 19. *Рабинович П., Гришук О.* Гідність людини як фундамент її природного права на компенсацію моральної шкоди // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2002. – № 29. – С. 14-23. 20. *Рассказов Л.П., Упоров И.В.* Естественные права человека: Учеб. пособие. – С-Пб.: Лексикон, 2001. – 96 с. 21. *Слинько Т.Н.* Правовое обеспечение экологической гласности: Дис. ... канд.юрид. наук: 12.00.06. – Х., 1993. – 187 с. 22. *Тодика Ю.Н.* Конституция Украины – Основной Закон государства и общества: Учеб. пособие. – Х.: Факт, 2001. – 382 с. 23. *Тодика Ю., Серьогін В.* Вдосконалення законодавства про інформацію з обмеженим доступом – вимога сьогодення // Вісн. Акад. прав. наук України. – Х.: Право, 2000. – № 4. – С. 42-49. 24. *Шершеневич Г.Ф.* Общая теория права: – Вып. 3-й. – М.: Изд-во бр. Башмаковых, 1912. – 698 с. 25. *Шульга М.В.* Актуальные проблемы правового регулирования земельных отношений в современных условиях: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.06. – Х., 1998. – 394 с. 26. Юридичний словник-довідник / За ред. Ю.С.Шемшученка. – К.: Феміна, 1996. – 696 с. 27. *Явич Л.С.* Сущность права. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 207 с. 28. *Vasak K.* A 30-year struggle // UNESCO Courier. Nov. P. 19.

Надійшла до редакції 18.11.2003 р.

УДК 349.6

*А.К. Соколова, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЮРИДИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “РОСЛИННИЙ СВІТ”

Однією з основних складових навколишнього природного середо-

вища виступає рослинний світ, фундаментальну роль якого для найважливіших біосферних процесів важко переоцінити. Порушення тих чи інших ланок у складній структурі взаємозв'язків рослинного світу в багатьох випадках призведуть до розладу й негативних екологічних зрушень у біосфері як окремих регіонів, так і цілих континентів [13. с. 212, 213].

Як зазначається в юридичній літературі, за сучасних умов на перший план виходить саме екологічне значення рослинного світу. Він є комплексом екологічної системи, поєднує земельні й водні ресурси, виконує екологічні функції: кліматорегулюючі, захисту середовища, ґрунтозахисні, водоохоронні, санітарно-оздоровчі, а також служить джерелом поповнення атмосфери киснем, є середовищем життєдіяльності тварин, фільтрує відходи виробництва й очищує повітря. Економічні функції рослинного світу полягають у тому, що він традиційно виступає джерелом деревини (щодо лісів) та іншої рослинної продукції для задоволення потреб населення й народного господарства [9, с. 223].

Велике значення має також культурно-естетичне, науково-пізнавальне й рекреаційне значення рослинного світу в житті людей. Так, плодово-ягідні насадження виконують не тільки економічну, а й озеленовальну, естетичну функцію, декоративна рослинність призначена для естетичного впливу на стан довкілля й людини [9, с. 258, 259].

Масштаби впливу (як правило, негативного) сучасного суспільного виробництва на рослинний світ як одного з найважливіших природних чинників подальшого розвитку суспільства невіддільно зростають. І це, у свою чергу, зумовлює необхідність теоретичної розробки проблем сучасного й перспективного розвитку правового регулювання у сфері використання, охорони й відтворення рослинного світу. Виходячи з поставленої проблеми, автор статті зосереджує увагу на вирішенні основного завдання, яким виступає наукове визначення юридичного поняття рослинного світу, що має не тільки теоретичне, а й практичне значення. Його формулюванню передують аналіз термінологічного апарату законодавства про рослинний світ (зокрема, лісового законодавства), а також інших нормативних актів екологічного законодавства й наукових висновків правознавців щодо зазначеної проблеми. Адже різне тлумачення в законодавстві і правовій літературі одних і тих же понять, категорій чи їх змісту й ознак негативно впливатиме як на теоретичні дослідження, так і на реалізацію правових норм.

В Україні 9 квітня 1999 р. прийнято Закон України "Про рослинний світ" [3; 1999. – № 22-23. – Ст. 198], яким встановлено, що рослинний

світ належить до природних об'єктів, використання й охорона яких регулюються певними екологічними нормативними актами. У Законі вперше вживається сам термін "рослинний світ", наводиться його поняття.

Визначення рослинного світу як самостійного природного об'єкта знайшло своє відбиття у ст.3 Закону. Згідно з цією нормою рослинним світом вважається сукупність усіх видів рослин, а також грибів та утворених ними угруповань на певній території. При цьому в законодавстві зазначається, що ним регулюються також відносини у сфері охорони, використання й відтворення дикорослих та інших несільськогосподарського призначення судинних рослин, мохоподібних, водоростей, лишайників, а також грибів, їх угруповань і місцезростань.

Що ж стосується суспільних відносин у царині охорони, використання й відтворення рослин і багаторічних насаджень сільськогосподарського призначення, то вони регулюються відповідним законодавством України. Йдеться, зокрема, про цивільне, аграрне та інші його галузі. Саме визначення й закріплення в Законі про рослинний світ (та й у флористичному законодавстві взагалі) поняття цього природного об'єкта слід визнати позитивним. Але представлене в Законі його формулювання при відповідному науковому аналізі свідчить про наступне: воно є науково-природничим і може виступати підґрунтям для правового визначення.

Серед науковців існує думка, що слід підкреслити б взаємозв'язок і взаємозалежність цих двох сфер пізнання світу. Від природничих знань залежить рівень наукової обґрунтованості юридичних категорій і термінів, а значить і природоохоронних приписів нормативних актів. У юриспруденції завдання визначення полягає в тому, щоб розкрити зміст понять шляхом указівки на основні істотні ознаки досліджуваного предмета, які відокремлюють його від інших явищ і вирізняють із числа об'єктів правової охорони [4, с. 65]. Однією з таких ознак слід назвати належність розглядуваного об'єкта до дикої рослинного світу.

Як і зазначається в юридичній літературі, до рослинного світу треба відносити тільки дикі (дикорослі) рослини [5, с. 15; 2, с. 538], що необхідно визнати правильним і доцільним, бо відносини з приводу використання, охорони й відтворення культурних (сільськогосподарських та ін.) рослин не регулюються екологічним законодавством. Є сенс, вважаємо, ввести наведене доповнення до змісту визначення рослинного світу, тобто реалізувати цю пропозицію на законодавчому рівні.

Деякі правознавці вже приділяли певну увагу дослідженню питання

про юридичне трактування поняття “рослинний світ”. Уперше його визначення було запропоновано А.Б.Іскоян, яка запропонувала формулювання рослинного світу як сукупність диких рослин (наземних і водних), що зростають у стані природної свободи на території Радянського Союзу, а також у межах континентального шельфу СРСР [5, с. 18]. Пізніше до наведеного тлумачення приєдналися й деякі інші вчені [2, с. 538].

Аналізуючи дане визначення, вважаємо необхідним зупинитися на декількох моментах. По-перше, це стосується трактування видів диких рослин, як вказує А.Б. Іскоян, – “наземних і водних”, бо, як свідчить спеціальна література, дикі рослини можуть бути ґрунтовими (певні види грибів і водоростей, що зростають у ґрунті, а також їх угруповань) [11, с. 189], в інших класифікаціях виділяють також повітряну рослинність – епіфіти (повітряні рослини, які не мають коріння в ґрунті) [10, с. 53]. І цей перелік можна продовжити. Виходячи з указаних положень, можемо зробити висновок про недоцільність детального тлумачення видів рослин у наведеному визначенні поняття “рослинний світ”, бо врахувати всі класифікаційні підстави поділу рослин на види неможливо. Обмежимося лише вказівкою, що йдеться тільки про дикі рослини, не вдаючись їх класифікацій.

Що ж до регулювання відносин, що виникають з приводу використання саме водних рослин, у тому числі й водоростей, то слід звернути особливу увагу на наступне. Екологічне законодавство недостатньо послідовно вказує, які саме закони – про рослинний чи про тваринний світ – треба застосовувати для регламентації цих відносин. Так, Закон України “Про рослинний світ” до об’єктів рослинного світу відносить водорості (ст. 2) та дикорослі судинні рослини. Основний нормативний акт у сфері регулювання відносин з використання, відтворення й охорони тваринного світу – Закон України “Про тваринний світ” [7; 2002. – № 2. – Ст. 47] – серед об’єктів тваринного світу не називає ні водні рослини, ні водорості. Але низка підзаконних нормативних актів, присвячених правому регулюванню рибальства як одного з видів користування тваринним світом, об’єктами останнього називають водорості та інші водні рослини. До таких актів належать: “Тимчасовий порядок ведення рибного господарства і здійснення рибальства”, затверджений постановою Кабінету Міністрів в Україні 28 березня 1996 р. [12, с. 56]; інструкція “Про порядок спеціального використання водних живих ресурсів”, затверджена наказом Міністерства охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки України 10 лютого 2000 р. [7; 2000. – № 10. – Ст. 89] та ін. Отже, виходить, що водні рослини в цих правових документах розглядаються як частина

фауни, а не рослинного світу і що, названі нормативні акти відносять їх до водних живих ресурсів. Із господарської точки зору воно, може, й виправдано, бо рибальство, як галузь господарства, займається експлуатацією всіх ресурсів водоймищ – і риби, і ссавців, і водної рослинності, однак це негативно відбивається на правозастосовчій діяльності. Та й з наукової точки зору таку позицію не слід визнати правильною. Адже правова форма повинна чітко відповідати змісту, тому й у законодавстві необхідно чітко визначитися з вирішенням досліджуваного актуального питання – належного правового регулювання, використання, охорони й відтворення водної рослинності й водоростей.

По-друге, на нашу думку, необхідно деталізувати категорію “територія”, з якою пов’язується зростання й існування видів рослин, тому що в Законі про рослинний світ це чітко не визначено. Спираючись на аналіз правових приписів екологічного законодавства України, можемо зробити висновок, що поняття зазначених територій охоплює: а) територію держави (України); б) територіальні і внутрішні морські води; в) континентальний шельф, який являє собою морське дно й надра підводних районів, розташованих за межами територіального моря, і є природним продовженням сухопутної території до зовнішньої країни материка. Внутрішні межі континентального шельфу – це зовнішні межі територіального моря, зовнішня ж межа шельфу знаходиться на відстані 200 морських миль від вихідних ліній, від яких відміряється ширина територіального моря; г) виключну (морську) економічну зону. Згідно із Законом України “Про виключну (морську) економічну зону України” від 16 травня 1995 р. [3; 1995. – № 21. – Ст. 152] у ст. 2 вона визначається як морські райони, зовні прилеглі до територіального моря України, включаючи райони навколо островів, що їй належать. Ширина виключної (морської) економічної зони становить до 200 морських миль, відлічених від тих же вихідних ліній, що й територіальне море України.

Слід підкреслити, що в науковій правовій літературі вже аналізувалося поняття “рослинний світ”, визначене А.Б.Іскоян. Так, О.І.Крассов, по суті погоджуючись із наведеним нею формулюванням, разом із тим зауважив, що в ньому треба було б передбачити також положення про те, що стосовно розглядуваної рослинності існує відповідний правовий режим, тобто вирішено питання про право власності на цей об’єкт природи, а також встановлено порядок користування, охорони й управління ним [6, с. 20].

Взагалі ж питанню правового режиму природних ресурсів в екологічній літературі приділялася увага. З точки зору деяких науковців цей режим становить сукупність правових методів і заходів мір регулю-

вання суспільних відносин з приводу землі, надр, вод та інших природних ресурсів як об'єктів власності, користування й охорони [2, с. 513]. Що ж стосується конкретних природних ресурсів, поняття правового їх режиму також досліджувалося. З точки зору А.Г.Бобкової, по відношенню до природних ресурсів рекреаційного значення – це встановлений нормами права порядок можливої або належної поведінки щодо таких ресурсів (зокрема, їх організації, використання й охорони), спрямованої на забезпечення раціонального використання з метою відтворення життєвих сил і працездатності людини, а також на успішну рекреаційну діяльність [1, с. 53].

Дослідження питань, пов'язаних із правовим режимом рослинного світу, на жаль, не проводилося, а вивчався лише правовий режим лісів як частини рослинного світу. Ось чому вони потребують спеціального наукового вивчення, маючи неабияке значення.

На нашу думку, це слушне зауваження О.І.Крассова [6, с. 20] варто доповнити положенням, яке стосується й порядку відтворення об'єктів рослинного світу, що має вагоме значення, оскільки питання відтворення флори безпосередньо пов'язано як з охороною, так і з користуванням названими об'єктами. Правовим підґрунтям регулювання відносин відтворення об'єктів рослинного світу виступає окремий розділ III Закону України “Про рослинний світ”. У ньому визначаються особи, на яких покладено обов'язки по відтворенню певних видів флори і рослинності, визначено зміст і складові частини поняття “відтворення”, приділено увагу способам відтворення названих об'єктів. Але цих положень недостатньо, бо виникає низка питань, не врегульованих правом або врегульованих не повною мірою. Між тим проблеми належної правової регламентації процесу відтворення цих природних об'єктів, включаючи й застосування чинних норм права, набувають нині особливо важливого значення.

На жаль, вирішення питання про право власності на рослинний світ, залишається відкритим, на що вже зверталася увага в юридичній літературі [Див.: 8, с. 53], оскільки в жодному законі про це навіть не згадується. А те, що рослинний світ є одним з об'єктів права власності, впливає насамперед із ст. 13 Конституції України, яка відносить землю, її надра, атмосферне повітря та інші природні ресурси саме до них. Оскільки рослинний світ згідно із Законом “Про рослинний світ” визнано самостійним природним об'єктом, то його слід розглядати як такий, що належить до інших природних ресурсів.

Як бачається, з огляду на наведене вище, потрібно зупинитися на двох аспектах цієї проблеми. По-перше, рослинний світ у межах території України визнається саме об'єктом права власності. По-друге, що-

до рослинного світу (його об'єктів) у межах, наприклад, виключної (морської) економічної зони, то Україна має: суверенні права на розвідку, розробку і збереження природних ресурсів – як живих, так і неживих – у водах, що покривають морське дно, на морському дні та в його надрах; юрисдикцію, передбачену відповідними положеннями Закону України “Про виключну (морську) економічну зону України” і нормами міжнародного права щодо створення й використання штучних островів, установок і споруд, здійснення та збереження наукових досліджень, захисту та збереження морського середовища [3; 1995. – № 21. – Ст. 152]. Суверенні права та юрисдикція України стосовно морського дна як виключної (морської) економічної зони і його надр реалізуються відповідно до вітчизняного законодавства про континентальний шельф та Кодексу про надра. Отже, рослинний світ виступає об'єктом права власності в межах території України, є об'єктом суверенних прав за її межами (виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу). На підставі вищевикладених міркувань пропонуємо наступне його визначення. *Рослинний світ – це об'єкт права власності, суверенних прав у вигляді сукупності диких рослин, які зростають у стані природної свободи на території України, а також у межах внутрішніх морських вод і територіального моря, континентального шельфу та виключної (морської) економічної зони України, щодо якого встановлено відповідний правовий режим, який забезпечує його належне використання, охорону й відтворення.* Аналіз, всебічне й комплексне дослідження порушеної в статті проблеми є перспективним напрямком подальших наукових пошуків, оскільки можлива поява інших юридичних ознак рослинного світу у зв'язку з новими правовими реаліями й переходом суспільних відносин до ринкових умов.

Список літератури: 1. Бобкова А.Г. Правовое обеспечение рекреационной деятельности. – Донецк: Юго-Восток, 2000. – 308 с. 2. Бринчук М.М. Экологическое право (право окружающей среды): Учеб. для высш. юрид. учеб. завед. – М.: Юристъ, 1998. – 688 с. 3. Відомості Верховної Ради України. 4. Дичюте Д.П. Юридические критерии определения редких и исчезающих видов животных и растений// Правовая охрана окружающей среды./Отв. Ред. О.С.Колбасов, М.М.Славик. – М.: ИПГ АН СССР, 1985. – С. 63-74. 5. Искоян А.Б. Правовое регулирование охраны и использования растительного мира (нелесной растительности). – Ер.: Изд-во Ереван. ун-та, 1987. – 132 с. 6. Крассов О.И. Право лесопользования в СССР. – М.: Наука, 1990. – 238 с. 7. Офіційний вісник України. 8. Попов В.К., Гетьман А.П. Правові проблеми використання і охорони рослинного світу// Право України. – 2000. – № 1. – С. 51-54. 9. Правовая охрана окружающей природной среды в странах Восточной Европы: Учеб. пособие для вузов./ Под. ред. В.В.Петрова. – М.: Высш. шк., 1990. – 386 с. 10. Радкевич В.А. Экология: Краткий курс. – 2-е изд., перераб. и доп. – Мн.: Высш.шк., 1983. – 320 с. 11. Словарь ботанических терминов/ Под общ. ред. Дудки И.А. – К.: Наук. думка, 1984. – 308 с. 12. Екологія і закон: Екологічне законодавство України: У 2-х кн. – Кн. 2. – /Відп. ред. В.І.Андрейцев. – К.: Юрінком інтер, 1997. – 576 с. 13. Экология и экономика: Справ./ Под общ. ред.

УДК-342.9

Ф.Д. Фіночко, канд. юрид. наук, доцент
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ПОЛЦЕЙСЬКЕ ПРАВО – СКЛАДОВА ЧАСТИНА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

На відміну від інших галузей, адміністративне право має занадто складний і заплутаний історико-теоретичний шлях свого розвитку [1, с.6]. У сучасній науковій літературі мало приділяється уваги таким складним в теоретичному плані питанням, як поліцейське право. Дослідження цієї проблеми дозволяє з'ясувати, як, коли, за яких обставин це право виникло, як розвивалося, чому не стало окремою масштабною правовою галуззю, чому з плином часу перетворилося на адміністративне й остаточно знайшло своє місце в загальній частині на теоретичному рівні як правоохоронний режим держави, а також в особливій частині адміністративного права – як практично діюча управлінська система поряд з іншими управлінськими органами галузевої компетенції?

До першої половини середніх віків більша частина того, що наприкінці XIX – початку XX ст. вважалося загальнодержавними завданнями, задовольнялася сімейством, невеликими союзами, общиною, корпорацією тощо. Тому в зазначений період наука поліцейського права не могла виникнути, оскільки для цього не існувало належних умов. Починаючи з другої половини середніх віків на Європейському континенті відбувається централізація влади.

Багаточисельні причини (головним чином фінансові потреби) викликають турботу держави не тільки про безпеку, й про благоустрій підданих. Феодальна держава перетворюється на “поліцейську”, в якій примусова гілка влади стає домінуючою.

У 1722 р. в Парижі виходить книга французького адміністратора часів Людовіка XIV Н. Делямаре “Traite de la police”, яка стала підґрунтям для подальшої розробки поліцейського права. Автор (1639-1723 рр.) трактату про поліцію не визначав поняття “поліція”, але наводив перелік усіх предметів поліцейської діяльності, вирізняв її головні риси, тобто ті сфери суспільних відносин, які об'єднані поліцейською діяльністю. Він виділив одинадцять частин тієї матерії, де застосовується поліцейська діяльність. Це релігія, звичаї, охорона здоров'я,